

op een grote HOOP

ISO-REACTIE OP HET HOGER ONDERWIJS EN ONDERZOEK PLAN 2004

**INTERSTEDELIJK STUDENTEN OVERLEG
BEMUURDE WEERD O.Z. 1, 3514 AN UTRECHT**

**T 030-230 26 66 / F 030-230 44 11
E ISO@ISO.NL / I WWW.ISO.NL**

UTRECHT, FEBRUARI 2004

Inhoudsopgave

1. Transitie naar een kennissamenleving	3
A) Meer kenniswerkers	3
- bèta en techniek	3
- economisch rendabele studies	3
- meer hoger opgeleiden	3
- onderzoekmasters	4
B) Versterken relatie onderwijs en bedrijfsleven	5
- lectoren	5
- invloed bedrijfsleven	5
- sponsoring	5
- aansluiting arbeidsmarkt	6
2. Toenemend belang van Europa en globalisering	7
A) Bachelor-master	7
- titulatuur	7
- internationale mobiliteit	8
B) Voorzitterschap	8
3. Complexiteit samenleving	9
A) Maximale participatie en hoger rendement	9
- toelatingsbeleid	9
- zelfselectie	10
- collegegelddifferentiatie	10
- doorstroom	11
- studeerbaarheid	11
- leven lang leren	12
B) Uitdagend onderwijs	12
- vraagsturing	12
- ondernemerschap	13
4. Een heldere rol voor de overheid	14
A) Financiering	14
- financiële verantwoordelijkheid overheid	14
- nieuwe modellen van studiefinanciering en bekostiging	14
- open bestel	16
B) Bestuurlijke aanpak, prestatieafspraken	16
- verantwoordelijkheid overheid	16
- de rol verschillende partijen in proces	16
- samenwerking instellingen	17
- rechtspositie student	17
- medezeggenschap	18
- doelmatigheid	18

Voorwoord

Voor u ligt de reactie van het Interstedelijk Studenten Overleg op het Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan 2004. Dit plan biedt de visie van staatssecretaris Nijs voor het hoger onderwijs de komende vier jaar. Dat maakt het tot een zeer belangrijke en omvangrijke notitie. Alvorens een reactie te geven op de verschillende onderwerpen die in het HOOP aan de orde komen, wil het ISO zijn algemene indruk weergeven.

Een van de opmerkelijkheden van het Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan 2004 (HOOP) is de eenzijdigheid. De nadruk wordt sterk gelegd op kenniseconomie en financiële beheersbaarheid. De vier genoemde hoofdlijnen uit het HOOP kunnen dan ook op *'een grote hoop'* worden gegooid ofwel samengevat tot één hoofdlijn: 'bijdrage hoger onderwijs aan de kenniseconomie'.

Het ISO ziet het belang van de kenniseconomie en erkent dus ook dat daartoe maatregelen moeten worden genomen, maar is van mening dat de hier gekozen beleidslijn niet het gewenste resultaat zal behalen. Zonder gedegen aandacht voor kwaliteit en studenten zal een krachtige kennissamenleving volledig uit beeld blijven. Zeker een internationaal georiënteerde kenniseconomie steunt op kwalitatief goed en breed ontwikkelde hoger opgeleiden. Er zal daarom geïnvesteerd moeten worden in belangrijke elementen als voorlichting, begeleiding, docenten en nog veel meer.

Een ander zorgpunt is dat er heel veel ambities in dit plan zijn opgenomen. De onderwijssector is altijd onderhevig aan grote ingrijpende veranderingen en dit plan is daarop geen uitzondering. Er is sprake van grote ambities, denk aan de Europese voortrekkersrol, maar daarnaast is er ook sprake van vele veranderingen. Zowel organisatorisch bijvoorbeeld nieuwe sectorwet als ook inhoudelijk zoals studiefinanciering, bekostiging en accreditatie. Verandering betekent niet perse verbetering. Zeker niet als er geen financiële middelen beschikbaar zijn om de veranderingen te implementeren. De drift om te scoren is te groot, en het ontbreekt vervolgens aan zorgvuldigheid bij invoering en nazorg na invoering. Bachelor-master is daarvoor ons meest recente bewijsstuk.

In deze reactie zullen we nader ingaan op de verschillende onderwerpen. We hebben de algemene hoofdstukindeling van het HOOP aangehouden, vervolgens hebben we de belangrijkste deelonderwerpen geselecteerd om een reactie op te geven. Bij elk deelonderwerp geldt dat de cursief gedrukte regels voor citaten uit het HOOP staan, zowel uit het visiestuk als het actieplan.

1. Transitie naar een kennissamenleving

A) Meer kenniswerkers

- bèta en techniek

In Europees verband is afgesproken dat wordt gestreefd naar het verhogen van de uitstroom van bèta en techniek afgestudeerden met 15% in 2010. Nederland heeft zich hieraan gecommitteerd. In het verlengde hiervan zullen in 2004 met de instellingen prestatieafspraken worden gemaakt.

Zoals in het HOOP aangegeven, bestaat er een gebrek aan bèta en techniek studenten. De plannen om hierin verbetering aan te brengen liggen vast in het deltaplan voor bèta en techniek. Het ISO vindt echter dat creativiteit ver te zoeken is en de aanpak in de basis ontbreekt totaal.

De overheid kiest naast het *hip* maken van bèta en techniek voor financiële prikkels die de student moeten overhalen te kiezen voor een bèta of techniek studie. *Het doel hiervan is vast te stellen of een vrijer selectiebeleid van instellingen en gehele of gedeeltelijke kwijtschelding van collegegelden of andere financiële prikkels de instroom in bèta- en technische opleidingen kunnen vergroten.*

Het is een farce te denken dat de aantrekkelijkheid van het bètaonderwijs op deze manier vergroot kan worden. We hebben behoefte aan geïnteresseerde en betrokken studenten binnen het bètaonderwijs en niet aan studenten die kiezen voor een studie in de uitverkoop. Financiële voordelen lijken de makkelijkste manier om de instroom te verhogen, maar men vergeet dat dit vooral een instrument is om op korte termijn resultaten te halen. Structurele verbeteringen worden op de lange baan geschoven. Typisch een teken van gebrek aan creativiteit en concrete ideeën, waar het ISO juist in dit plan behoefte aan heeft. Met verwachte budgetten van € 6 miljoen in 2004 tot € 60 miljoen voor 2007 en verder, kan veel gedaan worden.¹

Oók de werkgever moet zijn verantwoordelijkheid nemen en techniek weer interessant maken. Op een leuke en vooral wervende manier. Er moet vroeg en intensief aangetoond worden dat techniek leuk is. Bèta en techniek opleidingen moeten laten zien dat ze niet monodisciplinair, maar interdisciplinair zijn.

- economisch rendabele studies

De transitie naar een kennissamenleving vraagt- zeker in het licht van de huidige economische teruggang – om een intensievere benutting van hoger onderwijs en onderzoek voor het innovatieve vermogen van het bedrijfsleven.

In de inleiding is al aangegeven dat het HOOP erg eenzijdig is. De nadruk ligt te veel op de kenniseconomie en daardoor op de economisch rendabele studies. Het ISO is van mening dat hoger onderwijs op basis van economische trends nooit een stabiel systeem kan zijn en tevens het maatschappelijk rendement van onderwijs ontkent. Dit kan ten koste gaan van de kwaliteit van alfa en gamma wetenschappen, die een grote bijdrage leveren aan onze dienstensector. Het aantal studenten op deze opleidingen is groot terwijl de personeelsinzet en onderzoeksinvesteringen klein zijn. Daarbij moet niet onderschat worden welke bijdrage de alfa en gamma wetenschappen leveren aan de kenniseconomie. Er moet daarom ook geïnvesteerd worden in deze opleidingen.

- meer hoger opgeleiden

Voldoende aanbod van hoger opgeleiden is een absolute voorwaarde voor een succesvolle omslag naar een kennissamenleving. Stijging van het opleidingsniveau van de beroepsbevolking heeft een rechtstreekse invloed op het innovatieve vermogen en de arbeidsproductiviteit.

¹ Zie Deltaplan

Om voldoende kenniswerkers voor de toekomst te garanderen, zal het aanbod van hoger opgeleiden moeten stijgen. Nederland scoort internationaal gezien matig met betrekking tot het opleidingsniveau van de beroepsbevolking.

Het ISO vindt het een goed streven dat de overheid inzet op meer kenniswerkers. Het is echter niet zo simpel als in het HOOP wordt aangegeven. In acht moet worden genomen dat de kwaliteit van opleidingen en opgeleiden hierdoor niet in het geding mag raken. Meer kenniswerkers betekent namelijk meer capaciteit om deze toename op te leiden. Dit betekent automatisch meer kosten die niet gedekt kunnen worden door de instellingen. Het systeem komt daardoor onder druk te staan en dat komt de kwaliteit van het onderwijs niet ten goede. Een goed voorbeeld is de zorg. Ondanks investeringen blijft de capaciteit achterwege. Studenten en docenten klagen over tekort aan plaatsen bij practica, overvolle colleges en tenslotte een gebrek aan voldoende stageplaatsen. Studenten komen daardoor niet toe aan de nodige diepgang en worden eenzijdig en oppervlakkig opgeleid. Het geeft aan dat kwantiteit het verliest van kwaliteit. Daarom pleit het ISO voor een zorgvuldige aanpak met de nodige investeringen die uiteindelijk leiden tot meer kenniswerkers.

In het actieplan komen deze kenniswerkers uit HAVO, MBO en etnische minderheden, aangezien de doorstroom vanuit het VWO al vrijwel maximaal is. Daarnaast is het reëel te verwachten dat ook uit de doorstroom vanaf de HAVO weinig winst te behalen is, waardoor alleen de doorstroom vanuit het MBO en instroom van etnische minderheden over blijven. Dit is een vrij kleine vijver om uit te vissen als je opzoek bent naar veel extra hoger opgeleiden.

- onderzoekmasters

Om onderzoekmasters met een hoge kwaliteit en meerwaarde te realiseren, is een cursusduur van twee jaar nodig. Voor onderzoekmasters is een bedrag beschikbaar dat oploopt tot structureel 18 miljoen euro per jaar vanaf 2007.

Onderzoek zal voor studenten aantrekkelijker moeten worden. Meer studenten moeten geprikkeld worden om verder te gaan in onderzoek. De student wordt nu te vaak weerhouden door het imago van onderzoek. Het zou te moeilijk en te eentonig zijn. Daarom is het positief dat er in het HOOP speciaal aandacht wordt geschonken aan de onderzoekmasters en wordt erkend dat een onderzoekmaster een cursusduur van twee jaar nodig heeft. In het bachelor-masterstelsel wordt er in de -over het algemeen brede-bachelorfase weinig aandacht besteed aan onderzoek. Deze vaardigheden zullen grotendeels moeten worden opgedaan in de masterfase.

Hiervoor is een tweejarige master noodzakelijk. In deze twee jaar zal de student toe moeten komen aan de gewenste vakspecifieke specialisatie naast de onderzoekvaardigheden. Er mag daarom absoluut geen sprake zijn van een indaling van het promotietraject binnen de tweejarige master. Instellingen zijn geneigd tot deze maatregel over te gaan uit hoofde van bezuinigingen.²

De onderzoekmaster verliest door deze indaling ruimte en tevens zijn onafhankelijkheid. Het zal alleen nog maar promovendi opleiden. Dit zal niet leiden tot meer onderzoekers. Ook studenten die een promotietraject niet zien zitten moeten gestimuleerd worden een onderzoekmaster te gaan volgen. Op die manier worden onderzoekers opgeleid, die rechtstreeks de arbeidsmarkt kunnen betreden of die een zeer bewuste keuze hebben gemaakt te gaan promoveren. Dit zal de diversiteit, het rendement en de kwaliteit van de onderzoekers ten goede komen.

² Zie nota ISO en PNN over onderzoekmaster

B) Versterken relatie onderwijs en bedrijfsleven

- lectoren

Een vloeiend proces van kenniscirculatie is cruciaal. Lectoren dragen bij aan het vernieuwen van het onderwijs, het upgraden van docenten en het versterken van de kenniscirculatie.

Er is in het HOOP terecht aandacht voor lectoren. Zij hebben een belangrijke rol in de netwerken tussen onderwijs en bedrijfsleven, *door aan de ene kant beter aan te sluiten op de uitkomsten van fundamenteel onderzoek en aan de andere kant de wisselwerking met het bedrijfsleven.* Maar ook in internationaal perspectief bieden lectoren een verruiming. Er dient wel aandacht te zijn voor het aantrekken van lectoren. Dit mag namelijk niet ten koste gaan van het onderwijsbudget, er zijn geruchten dat dit nu wel gebeurt.

Een andere vorm van netwerken, welke niet in het hoop erkend wordt, is die van de regioregisseurs. Zij vormen de schakel tussen bedrijven en onderwijsinstellingen. Het HOOP zegt niet voor niets: *cruciaal voor innovatie is de aanwezigheid van goed functionerende netwerken; daarbij wordt bijzondere aandacht gegeven aan de potentiële rol die hogescholen in de regio kunnen vervullen.* De samenwerking tussen HBO en MKB wordt hierdoor inniger. De regioregisseur zorgt ervoor dat het MKB snel, eenvoudig én goedkoop toegang krijgt tot de kennis, docenten en studenten van hogescholen. Ook voor studenten biedt het veel voordelen zoals stages, afstudeeropdrachten en banen. Docenten hebben hier geen tijd voor en toch is deze functie van groot belang. In de kunstensector in Rotterdam wordt van beide kenniskring-medewerkers al gebruik gemaakt en dat levert heel veel op.

- invloed bedrijfsleven

Intensieve contacten en netwerkvorming tussen het hoger onderwijs en het bedrijfsleven zijn sleutelfactoren voor een succesvolle bijdrage van universiteiten en hogescholen aan innovatie.

Netwerken en relaties met het bedrijfsleven ziet het ISO als nuttig in kader van onderwijs en stages, maar mogen geen grote invloed op onderwijs uitoefenen en niet ten koste gaan van de kwaliteit van het hoger onderwijs. De kwaliteit in het hoger onderwijs is en moet een onafhankelijk gegeven blijven. Voorbeelden: curriculum of betaling uit onderwijsbudgetten. Daarom vragen wij om transparantie van deze netwerken en bijbehorende functies.

- sponsoring

De publieke middelen zijn beperkt. Het is noodzakelijk aan te geven waar de verantwoordelijkheid van overheid eindigt en die van anderen begint.

Ook het ISO ziet dat er niet genoeg publiek geld is voor de investeringen die het (hoger) onderwijs nu nodig heeft. We vinden dat alle partijen die belang hebben bij een welvarende kennissamenleving moeten bijdragen aan goed onderwijs. De maatschappij en de student zullen verder in dit stuk nog uitgebreid aan bod komen. Maar ook het bedrijfsleven heeft een groot belang in kwalitatief goed hoger opgeleiden.

Door de negatieve ervaringen met opdrachten uit het bedrijfsleven voor wetenschappelijk onderzoek aan onderwijsinstellingen is ons nogmaals duidelijk gemaakt hoe ingewikkeld de financiële relatie tussen onderwijs en bedrijfsleven is. Toch staat het ISO niet afwijzend tegen een open discussie over de bijdrage van het bedrijfsleven. Onze uitgangspunten voor deze discussie zijn onder andere: onafhankelijkheid, toegankelijkheid en academische vrijheid. Deze discussie zou alternatieven moeten bieden voor het bedrijfsleven te investeren zonder deze kernwaarden aan te tasten.

- aansluiting arbeidsmarkt

Zelfstandigheid, samenwerkingscompetenties, klantgerichtheid en probleemoplossend vermogen van medewerkers wordt naast vakkennis steeds belangrijker bij het selecteren van werknemers en in de loopbaan van mensen.

We streven naar een goede aansluiting van het onderwijs op arbeidsmarkt en kunnen dat in dit document ook ondersteunen, al mag het niet zo zijn dat het aanbod van onderwijs bepaald wordt door het bedrijfsleven en de economie. Het hoger onderwijs dient immers het maatschappelijk belang en niet een puur economisch.

De huidige problemen met afgestudeerde academici komen dan ook niet voort uit een slecht opleidingsaanbod, maar uit de onervarenheid van deze groep. Ze zijn voor de arbeidsmarkt niet interessant omdat ze basisvaardigheden missen. Deze vaardigheden doe je doorgaans op in bestuurswerk, bijbaantjes, vrijwilligerswerk. Dat is in het huidige systeem lastig. Het HOOP stapt over deze knellende randvoorwaarden van ons onderwijsstelsel veel te makkelijk heen: *Het individu moet hier in toenemende mate zijn eigen verantwoordelijkheid nemen.*

Een andere moeilijkheid is dat de arbeidsmarkt zich steeds meer is gaan richten op specialisten met heel specifieke eisen/competenties. Die zijn uiteraard meer te vinden in het beroepsonderwijs, omdat ze daar beter en herkenbaarder verwoord zijn.

2. Toenemend belang van Europa en globalisering

Het is goed dat Nederland wil streven naar een hoger onderwijsstelsel met een goed aanzien, zowel in Nederland als in internationaal perspectief. De doelstelling dat Nederland in Europa voorop moet lopen maakt ons tevens ongerust omdat dit studenten reduceert tot producten. Spiegelen aan anderen is altijd risicovol omdat de vergelijking ten eerste nooit geheel op gaat en ten tweede er geen aandacht meer is voor de situatie in eigen land. Dat is al voorgekomen, denk aan de invoering van bachelor-master. Het HOOP lijkt ons vaak te bevestigen in deze zorg.

A) Bachelor-master

Voor Nederland is de invoering van de bachelor-masterstructuur een belangrijke stap, die dankzij de voortvarende aanpak bij universiteiten en hogescholen is ingevoerd bij alle HBO-opleidingen en bij 82 procent van de WO-opleidingen.

Zoals in het HOOP wordt aangegeven is Nederland erg voortvarend geweest bij de invoering van de bachelor-masterstructuur. Bijna alle instellingen kennen de bachelor-masterstructuur. Enerzijds heeft dit als voordeel dat Nederland een internationaal herkenbare onderwijsstructuur heeft gekregen, anderzijds zijn er door de snelle invoering veel problemen ontstaan. Niet alleen voor de student, maar ook voor de docent. Het ISO is daarom van mening dat eerst de nationale problemen betreffende bachelor-master onder controle moeten zijn, alvorens te kijken naar een Europees beeldmerk en te werken aan een internationale concurrentiepositie. Wanneer op nationaal niveau alles op orde is, straalt dit af op de buitenwereld. De tweede stap, het bereiken van een goede concurrentiepositie is dan makkelijker.

De bachelormasterstructuur moet uiteindelijk zorgen voor transparantie van het Europees onderwijs stelsel, flexibiliteit, keuzevrijheid en een toename van de studentenmobiliteit. Onderzoek van zowel het ISO als de onderwijsinspectie laat zien dat er op nationaal niveau nog heel wat moet gebeuren willen we over een aantal jaar deze doelstellingen bereiken. Het ISO vraagt daarom speciaal aandacht voor de volgende punten:

- vergroting van de keuzevrijheid
- tweejarige (onderzoek)master
- vergroting flexibiliteit
- voorlichting
- overgangsregelingen
- begeleiding
- instroom- en doorstroomeisen
- studentenbetrokkenheid
- de aansluiting tussen hoger onderwijs en de arbeidsmarkt
- inhoudelijke vernieuwing
- Transparantie van het stelsel
- Onderlinge afstemming van programma's
- Brede bachelor/master
- Bijdrage aan een internationaal hoger onderwijsbestel
- De stimulans om naar het buitenland te gaan (vergroting mobiliteit)

- titulatuur

Binnen de discussie over internationaal herkenbare onderwijsstructuur is de naamgeving en titulatuur een heel moeilijk punt binnen het hoger onderwijs.

Het ISO is een voorstander van het binaire stelsel. Het is dan ook noodzakelijk dat het verschil tussen HBO en WO terug te zien is in de titulatuur. Daarbij zijn transparantie en helderheid noodzakelijk. Dit betekent dat het aantal titels beperkt moet zijn, maar dat zowel nationaal als internationaal duidelijk moet zijn wat een titel inhoudt.

Het onderscheid in het binaire systeem kan volgens het ISO terugkomen in de toevoeging 'applied' tussen de basistitel en het achtervoegsel voor titels behaald in het HBO. Er zijn in totaal drie achtervoegsels mogelijk: 'of Arts', 'of Science' en 'of Law'. Voorbeeld: de student die een bètastudie heeft afgerond aan het HBO zal 'Bachelor of

applied Science' achter z'n naam mogen zetten, de student die een bètastudie aan het WO heeft afgerond 'Bachelor of Science'. Ditzelfde onderscheid zet zich voort bij de masters.

- internationale mobiliteit

Nederland moet zichtbaar in de internationale top meedraaien om de concurrentie om excellente studenten aan te kunnen, en met het oog op de internationale profilering van Nederland als kennisland.

Internationalisering is naar de mening van het ISO een middel, geen doel. Het volgen van een studie, of een gedeelte hiervan, in het buitenland kan voor de student een aanvulling zijn op de kennis en ervaringen. In het HOOP wordt te veel nadruk gelegd op het aantrekken van excellente studenten. Het ISO vindt dit niet voldoende. Studenten die misschien iets minder tot de top behoren, moeten zich ook aangetrokken voelen om in Nederland te gaan studeren. En andersom zullen meer studenten uit Nederland gestimuleerd moeten worden naar het buitenland te gaan. De taak van de overheid bestaat uit het wegnemen van de drempels, die de internationale mobiliteit van studenten beperken. Het kunnen meenemen van studiefinanciering en de wederzijdse erkenning van diploma's, diplomasupplement en accreditatie spelen hierbij een rol. Hierover dienen in (pan-)Europees verband afspraken te worden gemaakt. De invoering van het twee cycli model in Europa is hierin slechts de eerste stap.³

B) Voorzitterschap

Tijdens de onderhandelingen in Bologna over een transparant hoger onderwijsstelsel zijn afspraken gemaakt over de inrichting van het hoger onderwijs in Europa. De afspraken worden momenteel op nationaal niveau ingevoerd. Twee jaar na de overeenkomst ziet het er echter naar uit dat ieder land zijn eigen draai geeft aan deze afspraken. Hoger onderwijs is een cultureel erfgoed waar veel landen op nationaal niveau aan vast willen houden. Bij de invoering van het twee cycli model komen we deze problemen tegen. Elk land geeft zijn eigen invulling aan het stelsel. De gewenste mobiliteit en transparantie laten daardoor op zich wachten.

De regering spreekt veel over de implementatie van de Bologna-afspraken. Dit zal dan ook een van de grootste strijdpunten worden tijdens het voorzitterschap van Nederland. Nederland gaat natuurlijk ook de mid-term review van de Lissabon-afspraken voorbereiden. Het ISO vindt dat Nederland tijdens het voorzitterschap eenduidigheid met de Bologna-landen over de gestelde kaders moet bereiken. De kaders en gedachte achter de Bologna-overeenkomst moeten behouden blijven, maar er moet een discussie gevoerd worden over de nadere invulling van die kaders in relatie tot de nationale identiteiten.

³ Zie ISO en ESN notitie 'Grensverleggend'

3. Complexiteit samenleving

Het HOOP is heel tweeslachtig waar het gaat om het toelatingsbeleid voor het hoger onderwijs. Enerzijds moet er met het oog op de concurrentiestrategie maximale toegankelijkheid zijn. Anderzijds vereist dit dat de Nederlandse kenniseconomie gaat excelleren; daarvoor zijn topopleidingen nodig. Het ISO gelooft niet dat de internationale concurrentiepositie versterkt wordt door de aanwezigheid van topopleidingen. Het is namelijk totaal niet inzichtelijk wat het woord top moet indiceren.

Het is goed voor het beeldmerk als een land goede opleidingen kent en als er vraag is naar Nederlandse hoger opgeleiden. Dit vraagt om kwalitatief goed hoger opgeleiden over de hele breedte, vandaar ook de wensen van maximale participatie en toegankelijkheid. Dit is volgens het ISO alleen te bereiken als er een cultuur met bijbehorend onderwijssysteem ontstaat waarin studenten worden uitgedaagd om te leren en presteren.

A) Maximale participatie en hoger rendement

- toelatingsbeleid

Van de kant van studenten en van de kant van het afnemende veld is behoefte aan onderwijs dat iets extra's biedt; een maximaal uitdagende leeromgeving, waarbij hoge eisen worden gesteld aan studenten en docenten.

Dit is voor het ISO niets nieuws. Het sluit aan bij ons pleidooi voor vraagsturing. In het concept van vraagsturing bepalen studenten hun eigen koers en (leren) weten ze wat ze willen. Studenten zullen dan ook eerder uitdaging zoeken in hun studie en het maximale uit zichzelf willen halen.

Selectie kent diverse doelen, maar deze hebben een aspect algemeen: studenten op verschillende niveaus op de juiste plek. Om hiervoor meer mogelijkheden te creëren zijn nieuwe keuzes nodig op het punt van toelatingsbeleid.

Het HOOP zegt hiermee in het visiestuk waar het ISO al jaren voor pleit, namelijk zelfselectie. Zorg ervoor dat een student zichzelf selecteert voor een opleiding aan de hand van informatie over de benodigde competenties. Zelfselectie geeft studenten de verantwoordelijkheid over de eigen studie en sluit daarmee naadloos aan op vraaggestuurd onderwijs. Tevens blijft het hoger onderwijs dan toegankelijk voor iedereen en wordt er rekening gehouden met de eisen van de heterogene studentenpopulatie.

Selectie kan een geschikt instrument zijn om kwaliteit en doelmatigheid te vergroten, met inachtneming van randvoorwaarden van toegankelijkheid, staat in het actieplan.

Het ISO is wel een groot voorstander van het afschaffen van het gelijkheidsdenken. Maar om te stimuleren dat studenten het maximale uit zichzelf willen halen, moet er een cultuuromslag plaatsvinden over de hele linie van het Nederlandse onderwijs. Selectie is niet een manier om studenten te stimuleren het maximale uit zichzelf te halen, dat kan alleen door beloning. Eer en erkenning zijn daarbij prikkelende beloningen.

Het ISO staat niet afwijzend tegenover het kwalificeren van de instroom, omdat dit in zekere mate bijdraagt aan de kwaliteit van de colleges. Daarvoor bestaat er **selectie aan de poort**. We kennen middelbareschooldiploma's met bijbehorende vakkenpakketten, het colloquium doctum en andere diploma's zoals de propedeuse. Deze instroomeisen zijn voldoende om een zekere kwaliteitswaarborg te geven. Als hier niet meer op vertrouwd kan worden, moet er gekeken worden naar de vooropleiding.

Een student kan naar aanleiding van gesprekken of andere vormen van assessment te horen krijgen dat er bepaalde deficiënties bestaan in zijn/haar kennis. De keuze voor het al dan niet gaan volgen van een opleiding ligt altijd bij de student zelf. De opleiding moet de student de kans bieden de deficiënties weg te werken en daarbij ook voldoende begeleiding bieden.

- zelfselectie

Weloverwogen eigen keuzes van studenten op basis van goede voorlichting en kennis van de eigen competenties bieden een goed uitgangspunt voor uitdagend en succesvol onderwijs.

Het ISO wil dat de juiste student op de juiste plek terecht komt. Om aankomende studenten een fundering te geven waarop zij in staat zijn een meer overwogen studiekeuze te kunnen maken, heeft het ISO stappen ondernomen. Het ISO pleit voor een zelfselectietest die studenten kunnen maken en waaruit blijkt of zij passen bij de gewenste opleiding. Inmiddels bestaat een gedetailleerde beschrijving op welke wijze invulling kan worden gegeven aan een zelfselectietest en is de test ontwikkeld.

De zelfselectietest gaat uit van competenties die op zeer overzichtelijke en visuele wijze in kaart gebracht worden. De test toetst op zeer eenvoudige wijze (aankomende) studenten op hun competenties. Het advies dat volgt uit de test kan aangeven waaraan de student extra aandacht zou kunnen schenken om aan de gemiddelde benodigde competenties van een opleiding te voldoen, maar kan bovenal dienen als een indicator voor een te volgen (vervolg)studie.

Het ISO is er van overtuigd dat deze zelfselectietest het middel is dat de huidige plannen die het ministerie ontwikkeld heeft overbodig maakt.

In maart zal er een korte notitie van het ISO uitkomen over selectie voor en na de poort.

- collegegelddifferentiatie

Om differentiatie in kwaliteit van opleidingen en verbetering van rendement te bevorderen kan collegegelddifferentiatie voor instellingen een geschikt instrument zijn. Als er meer collegegeld gevraagd kan worden voor opleidingen met een meerwaarde geeft dat instellingen immers meer mogelijkheden om diversiteit, waaronder topkwaliteit in het opleidingsaanbod te brengen.

In de notitie Ruim Baan voor Talent wordt collegegelddifferentiatie genoemd als middel voor meer kwaliteit en doelmatigheid in ons onderwijssysteem. Onder differentiatie verstaan we de verschillen in de hoogte van het collegegeld tussen opleiding of instelling. In navolging van het standpunt van het ISO voor het toelatingsbeleid denken we ook hier dat de notitie Ruim baan voor talent op het verkeerde spoor zit. Argumenten tegen differentiatie collegegeld:

- Studenten dienen op basis van hun capaciteiten en motivatie aan een bepaalde opleiding bij een bepaalde instelling te beginnen. Capaciteit en motivatie staan los van de financiële situatie van de student. Deze financiële situatie mag dus geenszins een rol spelen bij deze beslissing. Praktijk: Een arme student moet ook op de beste universiteit terecht kunnen komen. De discussies over collegegeld, studiefinanciering (en trouwens ook de OV-studentenkaart) mogen niet los van elkaar gevoerd worden, aangezien ze allen direct ingrijpen op het budget van de student. Het ISO vindt het goed dat dit ook is opgenomen in het HOOP, maar mist de concrete toepassing van deze aanpak.
- De instelling moet zich profileren op basis van kwaliteit. Deze kwaliteit dient inzichtelijk te zijn voor studenten. Dit is voor het ISO dan ook een zeer belangrijk punt voor de komende jaren. Er moet goed gekeken worden op welke wijze (aankomend) studenten en hun ouders zoveel mogelijk toegang hebben tot objectieve informatie. Koppelen van collegegeld aan kwaliteit zou onderwerp van gesprek kunnen zijn als de kwaliteit transparant is. Vraag is dan wel welke instelling zich als 'Aldi'-instelling wil gaan profileren. (Goedkoop en mindere kwaliteit).
- Uit het evaluatie-onderzoek naar het retributiebeleid van instellingen in het Hoger Onderwijs (CHEPS, januari 1999) blijkt dat instellingen niet kunnen omgaan met de vrijheid van het bepalen van de hoogte van het collegegeld. Uit het onderzoek blijkt dat instellingen er ten eerste nauwelijks iets met hun verworven vrijheid gedaan hebben. Nog belangrijker is de conclusie dat als ze er wel iets meegedaan hebben dit op basis van zeer veel verschillende gronden is gebeurd, maar niet op basis van de

kwaliteit van de opleiding. Ook zijn de tarieven over het algemeen gestegen. Dit ligt ook in de lijn der verwachting voor het normale collegegeld, zeker omdat dit een zeer essentiële inkomstenbron voor de instellingen is. Dit is belangrijk voor de te voeren experimenten, omdat deze ook geen basis geven waarop collegegeld lage of hoger wordt. Het ISO ondersteunt dan ook het voorstel in het HOOP dat de kostprijs van opleidingen transparant moet zijn.

Een aanbeveling van het ISO voor flexibilisering van zowel het onderwijs als de studiefinanciering is, dat er gekeken moet worden naar de cursusduur en het collegegeld. Flexibel in- en uitschrijven vraagt om flexibel collegegeld. Als je maar twee trimesters studeert is het natuurlijk onzin om een vol jaar collegegeld te betalen. De inrichting van het onderwijs is hierin bepalend.

- doorstroom

Doel is om de doorstroom te verhogen in de periode 2004-2010 in sectoren waar de doorstroom laag is.

Hoewel we inzien dat het rendement van opleidingen omhoog moet en een stijging van de participatiegraad wenselijk is, zijn we niet gelukkig met de nadruk op doorstroom. Het Nederlandse onderwijsstelsel biedt studenten de mogelijkheid onderwijs met verschillende oriëntaties te volgen. Voor studenten, maar ook in het kader van de excellerende kenniseconomie, is het zorg dat opgeleiden trots zijn op hun prestatie. Toch ademt het stuk de indruk uit dat dit niet voldoende is en dat iedere student een universitaire opleiding afgerond moet hebben om waardevol te zijn. We zien nu al dat de beeldvorming rond HBO in de maatschappij negatief is en we zijn bang dat dit voor de gehele beroepskolom het geval zal zijn. Daarom pleiten wij ervoor dat de overheid de doorstroom voorzichtig stimuleert door begeleiding en voorlichting.

- studeerbaarheid

Instellingen worden uitgenodigd om ambities rondom rendement te formuleren. Monitoring van het rendement is onderdeel van de benchmark, zoals voorgesteld door het SER.

In het HOOP moet de nadruk af van rendementsverbetering. Deze focus zorgt voor programma's die eenzijdig gericht zijn op het behalen van een diploma. De druk om zoveel mogelijk studenten binnen een bepaalde tijd af te leveren, zorgt ervoor dat de student tot melkkoe verwordt. Het ISO wil dat student en kwaliteit van het hoger onderwijs weer centraal komen te staan. Dat betekent dat de nadruk moet komen te liggen op studeerbaarheid van programma's. Dus geen volle klassen, druk op docenten door een verhoogde werklast, en minder betrokken studenten door gebrek aan begeleiding. Er zal dan een groot risico bestaan dat de kwaliteit wordt aangepast om aan het rendement te kunnen voldoen.

Door uitdagend onderwijs aan te bieden met daarin zorg voor goede begeleiding en betrokkenheid vanuit docent en student, zal zowel het rendement als de kwaliteit van het onderwijs toenemen. Het HOOP geeft aan dat het accreditatiesysteem deze kwaliteit moet garanderen. Het ISO vindt accreditatie in principe een goede ontwikkeling die de helderheid van het onderwijs ten goede kan komen. Maar we kunnen nu nog niet volledig vertrouwen op het stelsel van accreditatie, want het staat nog in de kinderschoenen. Het ISO acht het daarom van belang dat de eindverantwoordelijkheid bij de overheid blijft liggen. Er wordt nu door de staatssecretaris te veel van die verantwoordelijkheid afgeschoven op accreditatie en de NVAO, terwijl deze de kwaliteit van het onderwijs nog niet kan waarborgen.

Accreditatie mag geen vervanging zijn van het stelsel van interne kwaliteitszorg. Bij verdergaande deregulering neemt de nadruk van interne kwaliteitszorg (de eigen evaluaties van de opleiding) toe. Het ISO vindt het van groot belang dat bij het ontwikkelen van de nieuwe sectorwet zorgvuldig gekeken wordt naar het verankeren van deze kwaliteitszorg.

Daarnaast dienen bij uitwerking van accreditering enkele zaken nog extra aandacht te krijgen:

- Om van het huidige systeem van accreditatie een succes te maken, moet het systeem op de voet gevolgd worden en waar nodig aangepast. Voorbeeld: elke opleiding wordt 1 keer in de 6 jaar geaccrediteerd. Het ISO vindt dat dit deze termijn moet worden bijgesteld naar 4 jaar. Zo wordt voorkomen dat 6 generaties studenten met onvoldoende kwaliteit hun studie afronden.
- De student mag nooit de dupe worden van sancties die aan instellingen worden opgelegd wanneer zij niet aan de 'accreditatienorm' voldoen.⁴ Voorbeeld: student moet naar andere instelling om studie op gewenst kwaliteitsniveau af te kunnen maken. En student zal waarschijnlijk vakken over moeten doen om met een bepaald kwaliteitskeurmerk af te kunnen studeren. Het ISO vindt dat deze gevolgen niet voor rekening van de student mogen komen en dat de overheid deze situatie moet voorkomen en eventueel genezen.
- De studenten zijn participanten in het onderwijsproces. Zij zijn dus direct betrokken bij het proces en moeten om die reden dan ook inspraak hebben op de uitvoering van accreditatie. Er zal daarom altijd een student actief betrokken moeten zijn bij de visitatie van een opleiding.
- Accreditatie zal telkens in moeten blijven spelen op de ontwikkelingen van het Hoger Onderwijs. Bijvoorbeeld: door vraaggestuurd onderwijs zal het steeds moeilijker worden opleidingen te accrediteren en moet gekeken worden naar een andere vorm van accreditatie.
- Internationale accreditatie, om te streven naar een transparant hoger onderwijs. Dit zal de studentmobiliteit en het beeldmerk van Nederland ten goede moeten komen.

- **leven lang leren**

Eerder is er al op gewezen dat het verhogen van de instroom van werkenden en werkzoekenden nodig is om het aandeel hoger opgeleiden in de beroepsbevolking te vergroten.

Een snel veranderende samenleving vraagt om mensen die zich snel kunnen aanpassen en ontwikkelen. Het individu moet hierop in kunnen spelen en het aanbod zal zich moeten aanpassen aan de vraag. Dit betekent meer toegespitst onderwijs. De overheid zal moeten voorzien in deze vraag en zal daar de nodige belemmeringen voor weg moeten halen zodat het te allen tijde mogelijk is bij te scholen.

Het ISO is daarom van mening dat wanneer we werkelijk de instroom van werkenden en werkzoekenden willen verhogen we meer aandacht moeten hebben voor diplomawaardering en herkenning. Juist voor deze instroom is het erg belangrijk dat de waarde van het (eerder) behaalde diploma vast komt te liggen in bijvoorbeeld een diplomabank. Zo voorkom je dat het diploma zijn waarde verliest of niet meer duidelijk is waar het (eerder) behaalde diploma voor staat. Een eenmaal behaald diploma moet te allen tijde dezelfde waarde behouden. Zo wordt de terugkeer naar de arbeidsmarkt niet bemoeilijkt door een diplomadeflatie.⁵

B) Uitdagend onderwijs

- **vraagsturing**

In het HOOP staat dat het onderwijs aantrekkelijker zal worden gemaakt door aan te sluiten op de behoefte van studenten en de omgeving. De overheid zal individuele leertrajecten bevorderen.

⁴ Er komt een ISO notitie over worst-case scenarios

⁵ Zie beleidsagenda leven lang leren april 2002

Het hoger onderwijs is de laatste jaren al flexibeler geworden. Het ISO heeft hier al sinds zijn oprichting 30 jaar geleden voor gepleit. Hoe flexibeler het hoger onderwijs, hoe toegankelijker het hoger onderwijs is: voor ieder wat wils. Het hoger onderwijs moet wat dat betreft snel kunnen inspelen op de huidige – snel veranderende - maatschappij. Tot nu toe is het begrip opleiding een statisch begrip, door de trends in het hoger onderwijs blijkt steeds meer dat dit begrip moet flexibiliseren.

Het ISO heeft flexibel onderwijs altijd in verschillende vormen gezien, te weten differentiatie in breedte, diepte, tijd en vorm.⁶ Op alle vier de vlakken lijkt het hoger onderwijs zich in goede richtingen te ontwikkelen. Deze onderwijsconcepten trachten veelal de student centraal te stellen. Flexibele leerwegen voor studenten betekent dus ook dat elke individuele student een studietraject kan volgen dat aansluit bij de eigen wensen. Tot nu toe zie je vooral dat er opties voor maatwerk worden aangeboden en de student daaruit mag kiezen (major-minor, competentiegericht leren, tussengraden). Dat is dus voor het ISO geen goede invulling van flexibele leerwegen.

In het HOOP worden terecht moeilijkheden genoemd van het huidige stelsel van hoger onderwijs. Het kader geeft geen ruimte noch voor instellingen, noch voor studenten om eigen initiatief te tonen. Een les ondernemerszin kan bijdragen aan het mondiger maken van studenten, maar heeft niet veel zin. Zonder veranderingen in examenreglementen, bekostiging en begeleiding kunnen flexibele leerwegen niet plaatsvinden.

Het ISO deelt niet het vertrouwen van staatssecretaris Nijs in accreditatie als basis voor gemodulariseerd onderwijs. Accreditatie bevindt zich in een beginfase, nog lang niet alle opleidingen zijn geaccrediteerd, dat zal de komende vijf jaar ook nog niet het geval zijn. Daarbij zijn ook de best practices van alle beoordelingen nog onduidelijk. Kortom dit systeem werkt bij lange na niet optimaal. Dat is echter wel een vereiste als het een van de peilers voor flexibel onderwijs wordt. De discussie over vraagsturing heeft echter gevolgen voor bekostiging alsook accreditatie. Het is dus aanbevelenswaardig als daarover eerst overeenstemming wordt bereikt.

Het ISO zal dit jaar veel aandacht aan vraagsturing en onderwijsafspraken schenken. In juni organiseert zij daartoe een groot studentencongres.

- ondernemerschap

Studenten moeten –meer dan zij nu doen- leren hun onderwijsvraag te formuleren. Ondernemend zijn, moet al tijdens de opleiding beginnen. Ondernemerschap is nodig voor innovatie.

Als gevolg van de flexibele en meer vraaggerichte ambities in het HOOP, zijn er veranderingen in de eisen die aan studenten gesteld worden. Een student moet leren de onderwijsvraag te formuleren en daarom zou elke student een vak ondernemerszin moeten krijgen. Het ISO vindt het onnodig om dergelijke vakken verplicht op te nemen in het curriculum. Ten eerste vormt het een aantasting van de verworven keuzevrijheid als dergelijke vakken verplicht gesteld worden. Het staat daarmee haaks op vraagsturing en ondernemerszin. Ten tweede weten studenten goed wat ze willen, maar houden de huidige kaders hen tegen. Examencommissies vormen een grote belemmering als studenten bijvoorbeeld extra vakken willen volgen of vakken aan een andere instelling (binnen- of buitenland) willen volgen.

Het is goed als studenten vanuit de instellingen gestimuleerd worden hun ambities voor een eigen bedrijfje te volgen en dat instellingen hierbij informatie en begeleiding kunnen geven. Het blijft echter voor het ISO een nevenactiviteit van instellingen.

⁶ Zie ISO-publicatie Onderwijs a la Carte, 1997

4. Een heldere rol voor de overheid

Vaak mist de inhoudelijke samenhang tussen het voorgaande hoofdstuk en de ambities in dit hoofdstuk. Dit is jammer omdat de ambities van individualisering, flexibilisering, internationalisering niet gehaald kunnen worden zonder aanpassing van de huidige kaders van het hoger onderwijs. Nieuwe onderwijsconcepten hebben dan geen kans van slagen.

A) Financiering

- financiële verantwoordelijkheid overheid

De publieke middelen zijn beperkt. Daarom stelt het HOOP dat er noodzaak is om aan te geven waar de verantwoordelijkheid van de overheid eindigt en die van anderen begint, met inachtneming van de behoeftes van de kennissamenleving en de hedendaagse complexe samenleving.

Ondanks de economisch zware tijden en de bezuinigingen is het ISO ontstemd over de beleidsrichting van het HOOP. Het HOOP staat geheel in het teken van de kenniseconomie en de concurrentiepositie in Europa, dat is een maatschappelijk doel. Maar als het aankomt op de investeringen in deze doelen wordt gesproken over de verantwoordelijkheid van 'anderen'. Van een kale kip kun je niet plukken, de ambities voor de kenniseconomie moeten dus bijgesteld worden als deze onbetaalbaar blijken.

Het mag volgens het ISO niet zo zijn dat de overheid wegens tekort aan financiële middelen nadrukkelijk investeert in de economisch rendabele aspecten van het onderwijs. En dat studenten, ouders en bedrijfsleven dan moeten betalen voor alle overige sectoren. Vooral niet omdat we overal in het onderwijs een schreeuwend tekort zien aan investeringen. De uitgave per student neemt alleen maar af. Instellingen kampen daarom met problemen rondom huisvesting, docenten, begeleiding etc. Het geeft dan ook geen pas om nu geld te investeren in experimenten voor toelatingsbeleid.

Het ISO is zich zeer bewust van de eindigheid van de publieke middelen. Daarom kan het ISO zich vinden in de stelling dat de overheid één opleiding meefinanciert, die kwalificeert voor de arbeidsmarkt (in het HOOP wordt 1 opleiding omschreven als bachelor en master). We voorzien wel problemen wanneer de overheid de schakelprogramma's tussen bachelor en master niet bekostigt. Zonder duidelijk kader voor deze schakelprogramma's bestaat de kans dat studenten onnodig op kosten worden gejaagd. Dat betekent dat voor studenten die door willen stromen in een master de mogelijkheid moet bestaan om in de bacheloropleiding hun deficiënties weg te werken. Tevens moet er voor gewaakt worden dat de ambities van een leven lang leren niet gehaald kunnen worden omdat er geen mogelijkheden zijn om de studie te financieren. Er moeten subsidiemogelijkheden, leenfaciliteiten blijven bestaan om herintreders, omscholers enzovoorts kansen te bieden ook op latere leeftijd een opleiding te volgen.

Daarnaast is het ISO blij dat het voor studenten mogelijk blijft om meerdere studies naast elkaar te volgen zonder daarvoor dubbele kosten te hebben. Maar door de instellingen niet te betalen voor deze tweede opleiding worden deze op kosten gejaagd en hebben wij sterke twijfels bij behoud van kwaliteit.

- nieuwe modellen van studiefinanciering en bekostiging

Het HOOP stelt dat de bekostiging en studiefinanciering een vorm moeten krijgen die past bij een eigentijdse relatie van de overheid met de instellingen en studenten, en die aansluit op de maatschappelijke ontwikkelingen.

Voor het **bekostigingsmodel** is het doel om de ongewenste effecten van het huidige systeem teniet te doen; het moet beter anticiperen op de verschillende ontwikkelingen in het hoger onderwijs zoals individualisering, informatisering, internationalisering en een leven lang leren. Het HOOP is niet concreet over een nieuw bekostigingssysteem wel worden verschillende uitgangspunten genoemd, waaronder faciliterend voor flexibel studiegedrag en beperkte administratieve lasten.

Voor studenten is het van groot belang dat de discussies over collegegelddifferentiatie, studiefinanciering en bekostiging in inhoudelijke samenhang zullen worden gezien. Alledrie hebben immers effecten op het gedrag van instellingen en studenten. Het HOOP lijkt hieraan tegemoet te komen doordat het stelt deze discussie in inhoudelijke samenhang te bezien, met behoud van specifieke doelen en eigen achtergrond. Tot nu toe ontbreekt echter alle samenhang tussen de verschillende onderwerpen in het HOOP.

Het ISO is daarom ontstemt dat voor de discussie is opgestart, de uitkomst al vast lijkt te liggen. De uitkomst van de discussie moet kennelijk een beperking van de overheidsbijdrage inhouden (eindigheid verantwoordelijkheid overheid, profijtbeginsel, collegegelddifferentiatie), waardoor er geen serieuze discussie over onderwijsconcepten kan worden gevoerd. De discussie over bekostiging moet het onderwijsconcept volgen, éérst vraagsturing dan eventueel vraagfinanciering.

Flexibele leerwegen moeten ondersteund worden door onder andere het bekostigingssysteem. Dat betekent dat instellingen studenten niet meer moeten hoeven vasthouden voor hun geld. En dat betekent ook dat studenten ruimte moeten krijgen voor hun studie, zonder zich druk te moeten maken over hun inkomen, rechtspositie, studie. HOOP 2004 gaat hier niet op in. Het ontbreekt in het stuk aan visie op de huidige problematiek in het hoger onderwijs, met name voor hogescholen. Die vragen om meer meetmomenten voor hun bekostiging, terecht, maar financiering via de student biedt niet per definitie uitkomst. Studenten zullen daardoor namelijk minder vraaggericht zijn, want elk fout gekozen vak of opleiding gaat van hun financiering af. Tevens zal de administratieve lastendruk enorm toenemen.

De discussie over **studiefinanciering** is grotendeels al met de betrokkenen gevoerd, de commissie Vermeend heeft hiervoor duidelijke aanbevelingen gedaan (combinatiestelsel of leenstelsel). Het ISO kan zich deels vinden in die aanbevelingen, maar vindt dat de samenstelling van de commissie duidelijke beleidskeuzen onmogelijk heeft gemaakt.

De uitgangspunten van de commissie Vermeend en ook verwoord in het HOOP, genieten steun van het ISO. Helaas gaat het HOOP hier weer kort door de bocht en ligt de nadruk op: *herijking van de financiële verantwoordelijkheidsdeling tussen overheid, ouders en student; daarbij zal ook het profijtbeginsel in ogenschouw moeten worden genomen*. Iedereen die geïnformeerd is over studiefinanciering weet dat studenten niet meer bij kunnen dragen aan de studie, anders wordt er geen recht gedaan aan evenwichtige financiering en profijtbeginselen. Eind februari zal de notitie van het ISO over het ideale stelsel van studiefinanciering uitkomen, maar hier alvast een indicatie.

Het ISO is groot voorstander van een combinatiestelsel, dat wil zeggen basisbeurs en lening vormen samen de studiefinanciering. Basis voor dit stelsel is een scheiding tussen kosten voor levensonderhoud en studie. Ten grondslag hieraan ligt de gedachte dat studenten niet de enige beroepsgroep mogen zijn die bij behalen van de studie de kosten voor het levensonderhoud moeten terugbetalen (een werkloze moet bij het vinden van een baan toch ook niet zijn uitkering terugbetalen). Dus daarvoor moet een dekkende gift komen. Vervolgens is de bijdrage van de student uit te drukken in de studiekosten zoals collegegeld, waarvoor eventueel een lening kan worden afgesloten. Het leenelement moet wel zo flexibel zijn dat incidentele studiekosten kunnen worden opgevangen (dus niet voor collegegelddifferentiatie, wel voor vliegticket naar studie in buitenland).

Een zorgpunt is dat de staatssecretaris te veel haast maakt bij het nieuwe stelsel van studiefinanciering, deze moet voor begroting 2005 klaar zijn. Dat is nogal wat als je bedenkt dat de discussie over bekostiging en dus vraagsturing nog gevoerd moet gaan

worden. De ambitie van discussies met inhoudelijke samenhang bespreken blijkt direct niet haalbaar.

- open bestel

De grenzen van het publiek gefinancierde onderwijsbestel staan onder druk. Eind 2004 wordt een discussie gestimuleerd over een meer open hoger onderwijs bestel. Hierin zal onderzocht worden welke bijdrage een open bestel kan leveren aan de kwaliteit, toegankelijkheid en doelmatigheid van het onderwijsbestel.

Het ISO vindt het een goed idee dat de overheid de discussie wil voeren over een open bestel, omdat zij denkt dat de overheid nog veel kan leren uit de vergelijking met privaat onderwijs. Het door het ISO zo fel begeerde stelsel van Onderwijs op Maat heeft zoals gezegd alleen kans van slagen als de huidige kaders van het onderwijssysteem worden aangepast en verruimd. In de private sector is daarom ook zichtbaar dat zonder de hinderlijk beperkende regelgeving veel meer maatwerk voor studenten mogelijk is. Het is belangrijk dat die les in de discussie getrokken wordt.

Daarentegen heeft de publieke sector de maatschappelijke taak kwalitatief goed en toegankelijk onderwijs te verzorgen. Die taak moet ook bij de overheid blijven liggen en deze discussie moet dus niet misbruikt worden om de (financiële) verantwoordelijkheid van de overheid te minimaliseren. Dat risico is nu heel erg groot omdat het HOOP hiermee de deur naar het verminderen publieke investeringen in onderwijs open zet.

B) Bestuurlijke aanpak, prestatieafspraken

- verantwoordelijkheid overheid

Het HOOP zegt dat de overheid de eindverantwoordelijkheid draagt voor een hoger onderwijsstelsel, dat voldoet aan de van overheidswege gestelde criteria ten aanzien van de kwaliteit en toegankelijkheid van het onderwijs en de doelmatige besteding van overheidsmiddelen. Maar de grenzen van deze eindverantwoordelijkheid zijn sterk in beweging.

Uiteraard is een terugtrekkende overheid een trend, die zich op alle fronten in onze maatschappij voordoet. Het ISO kan deze ontwikkeling niet ontkennen en staat positief tegenover de mogelijkheden die deze ontwikkeling biedt. Echter, het ISO is van mening dat deze ontwikkeling binnen het hoger onderwijs binnen duidelijke kaders geplaatst moet worden. In het HOOP, waar de nadruk sterk ligt op de afbakening van financiering van het onderwijs, wordt dit risico zichtbaar. Het ontbreekt aan het nodige kader voor zelfregie voor de instellingen. De verantwoordelijkheid van de overheid strekt zich uit over het functioneren van het bestel als geheel, de kwaliteit van onderwijs en onderzoek, de toegankelijkheid van het onderwijs en de doelmatigheid van de besteding van overheidsmiddelen. Wanneer er plannen worden geformuleerd over vergaande deregulering, autonomie en verplaatsing van verantwoordelijkheden van ministerie naar individuele onderwijsinstelling, verandert voor het ISO deze eindverantwoordelijkheid niet. De student raakt meer aangewezen op de autonome instellingen voor de kwaliteit van het onderwijs, welke wij hier uitdiepen in onder meer voorlichting, begeleiding, financiële positie student, rechtspositie student, medezeggenschap, studeerbaarheid. Als student en instelling er niet uitkomen, dan is de overheid het aanspreekpunt en moet zij ingrijpen.

- de rol verschillende partijen in proces

In het HOOP is door de veranderende verantwoordelijkheid van de overheid ruim aandacht voor een nieuwe sectorwet en deregulering.

Vanwege de deregulering vanuit de overheid komt het zwaartepunt van het te voeren beleid steeds meer te liggen bij de instellingen. En door vraagsturing, accreditatie en dergelijke komt de nadruk sterk te liggen op opleidingen.

Dit kan een lossere relatie tussen student en instelling tot gevolg hebben. Het is van belang dat de student en de opleiding weten wat ze van elkaar kunnen verwachten en dat zij elkaar ook op hun verantwoordelijkheid kunnen aanspreken.

Het concept van de onderwijsafspraken heeft de potentie de positie van de student, de instelling en de interactie tussen beiden te versterken. Aan de ene kant laat de onderwijsafspraken de **student** bewuster met zijn eigen studietraject omgaan. Het zal studenten dwingen tot het maken van keuzen. Die keuzemogelijkheid maakt studenten tot 'managers' van hun eigen studie. Onderwijsafspraken zullen handvatten bieden om studenten onderwijs op maat te laten volgen. Daarnaast is een voordeel van de onderwijsafspraken dat de student een sterkere positie inneemt tegenover de instelling.

Aan de andere kant geeft de onderwijsafspraken de **instelling** meer zekerheid inzake de studieplanning van studenten. De instelling kan rekening houden wie, wat, wanneer gaat doen. Dit kan instellingen eveneens een financieel voordeel bieden door het efficiënter inzetten van menskracht en middelen. Voorts biedt het instellingen de mogelijkheid om zich te onderscheiden en te profileren.

Een belangrijke kanttekening bij de onderwijsafspraken is dat er mogelijkheden moeten zijn om de afspraak tijdens het studietraject te wijzigen. Zo wordt bijvoorbeeld voorkomen dat studenten die de verkeerde studiekeuze hebben gemaakt vastzitten aan de afspraak met de instelling.

- samenwerking instellingen

In het HOOP wordt hier en daar gesproken over verschillende vormen van samenwerking tussen instellingen zoals publiek-privaat, HBO-WO en sectorplannen. Het ISO is over het algemeen geen voorstander van deze samenwerkingsverbanden. Er zijn voordelen. Zoals eerder aangegeven kan de private markt veel meer maatwerk aanbieden en zoeken daarom publieke instellingen hun vlucht in samenwerkingsverbanden met de private instellingen. Ook op het gebied van faciliteiten kunnen grote winstpunten worden behaald. Tenslotte kan samenwerking ook voor noodleidende studies zoals letteren en bèta en techniek een uitkomst bieden.

Maar de nadelen wegen zwaar. Het hoger onderwijs moet inhoudelijk een duidelijk onderscheid blijven kennen tussen het professionele en het academische karakter. Een ander groot nadeel is een vorm van monopolisering, dit zal ten koste gaan van de kwaliteit en studeerbaarheid van opleidingen. Het ISO vindt daarom dat elke opleiding op minimaal twee plaatsen in Nederland te volgen moet zijn. Ook zullen alle universiteiten een vorm van bètakennis moeten behouden. Met name wiskunde is een vak dat betrekking heeft op alle vakgebieden.

Een ander zorgpunt bij bestuurlijke fusies zien wij in de inspraakmogelijkheden. Er moeten daarom zeer scherpe randvoorwaarden opgesteld worden die de grenzen van bestuurlijke fusie aangeven.

- rechtspositie student

Zoals eerder aangegeven in deze reactienota heeft de overheid een aantal belangrijke verantwoordelijkheden richting studenten. Een heel belangrijke is het waarborgen van de rechtspositie van studenten. Studenten zijn net als alle minima sterk afhankelijk van de overheid. Het afgelopen jaar zijn er helaas behoorlijk wat zaken misgelopen, die voor studenten grote gevolgen hadden. Voorbeelden zijn de fout bij de IBG bij de indeling van studenten over het beschikbare aantal plaatsen in Groningen en Utrecht. Hierdoor moesten sommige studenten herplaatst worden. De veranderende controle van uitwonende studenten; de vergeten overgangsregel van numerus fixus door het bachelor-masterstelsel.

Het ISO vindt het heel erg dat studenten het gevoel hebben gekregen dat ze de overheid niet kunnen vertrouwen. Dit gevoel van studenten is wel te begrijpen aangezien er in

vele gevallen door de studentenorganisaties in protest moest worden gekomen voordat de overheid haar verantwoordelijkheid voor studenten nam. Daarom heeft het ISO de staatssecretaris in de studentenkamer van 4 februari 2004 opgeroepen studenten de garantie te geven dat er nu oplossingen worden gezocht voor dergelijke situaties. Voorkomen is beter dan genezen. Studenten moet niet eerst de dupe hoeven te worden voordat er wordt ingegrepen.

- medezeggenschap

Het is van belang dat de positie van studenten duidelijk is geregeld. Dit zal mede worden gezien naar aanleiding van de evaluatie van de MUB in 2004.

In het HOOP komt de nadruk steeds meer te liggen bij instellingen (prestatieafspraken, deregulering) en opleidingen (accreditatie, vraagsturing). Dit betekent dat de positie van de medezeggenschap op instellingen helder en daadkrachtig moet zijn. Zowel centraal (centrale studentenraad of medezeggenschapsraad) als decentraal (opleidingscommissies).

De rol van de student zal door bovenstaande ontwikkelingen belangrijker worden. De student zal meer dan voorheen invloed moeten kunnen uitoefenen op de kwaliteit van het onderwijs. Het ministerie moet daarom een helder kader scheppen waarbinnen deze inspraak gewaarborgd is.

In het HOOP wordt duidelijk dat de MUB-evaluatie, waar studenten al een aantal jaar op wachten en die volgens het ISO niet grondig genoeg uitgevoerd kan worden, moet leiden tot nieuwe regelgeving voor medezeggenschap in zowel HBO als WO. Daarbij worden als aandachtspunten genoemd: informatievoorziening aan studenten, transparantie in klachten- en geschillenprocedures, de positie van opleidingscommissies en de rol van studenten bij het verbeteren van de interne kwaliteit. Deze punten zijn ook volgens het ISO van het grootste belang. Het is jammer dat er pas nu aandacht aan wordt geschonken. Het ISO zal de MUB-evaluatie nauwkeurig blijven volgen.

De rol van decentrale medezeggenschap, dus van facultaire medezeggenschapsraden en opleidingscommissies, zal door deregulering in belang toenemen. Er kan nog veel aan het functioneren van opleidingscommissies verbeterd worden, zo blijkt uit onderzoek van ISO en LSVb. De belangrijkste zijn een betere scholing en informatie vanuit de instellingen, en het verbeteren van de contacten tussen OC-leden en de opleidingsbestuurders. Uiteraard zijn deze maatregelen ook van toepassing op facultaire en centrale medezeggenschap. Het ISO dringt er op aan dat de nieuwe regelgeving de voorzieningen treft die ervoor zorgen dat bovenstaande aanbevelingen ook realiteit worden.

Het ISO wil verder nog haar zorg uitspreken over de snelheid waarmee in het HBO nu de medezeggenschap wordt veranderd naar aanleiding van de CAO-onderhandelingen die plaatsvinden in het HBO. De eenduidige regelgeving komt in het gevaar als het HBO eenzijdig de regelgeving al aanpast, zonder inachtneming van de eenduidige regelgeving.

- doelmatigheid

De verantwoordelijkheid van de overheid voor de macro-doelmatigheid van het onderwijsaanbod vereist een adequate voorziening van de beoordeling van de macrodoelmatigheid.

Het ISO is het eens met deze uitspraak in het HOOP. Er wordt tevens aandacht geschonken aan de relatie van het aanbod met de maatschappelijke omgeving. Het ISO is echter van mening dat het HOOP dermate eenzijdig gericht is op de kenniseconomie dat we alert moeten zijn op het aanbod van studies die het metakenniseconomie kunnen handhaven. Daarom moet in het HOOP het belang van deze studies niet alleen aan bod komen wanneer we het hebben over macrodoelmatigheid, maar moet het gehele HOOP dit uitstralen. Daarom is het verstandig een onafhankelijke adviesgroep in het leven te roepen die het aanbod van opleidingen controleert.